

Az énekkarok elsősorban az istentiszteleteken énekelnek, két alkalom kiemelkedik ezek közül: Nagyverdőn az adventi „kórusos istentisztelet”, ahol az egyik adventi vasárnap a délelőtti istentisztelet idejének közel felében a kórus szolgál. Józsnán —szintén advent idejében— kilépve a templom falai közül a Közösségi Házban tartunk hangversenyt, ami valójában egy templomon kívüli zenés istentisztelet. A másik kiemelt alkalom mindkét kórus életében az évváró zenés istentisztelet. Mindkét kórus szívesen megy énekelni más gyülekezetekbe. Ezeken az alkalmakon megtapasztalhatjuk, hogy „aki mást felüdít, maga is felüdül”. (Prv 11,25)

Nagy Csaba

Angster-orgonák helyreállítása a túrkevei és a szentesi református templomokban

A túrkevei gyülekezet más eklézsiák példáját követve 1835-ben építtetett orgonát. A hangszeret decemberben állította fel *Komoronyik Benedek* nagyváradi mester, majd 1836 tavaszán —festési és képfaragó munkák nélkül— átadta. Tíz évvel később a templomfalakat megemelték, kelet-nyugati irányban meghosszabbították, és új sisakot kapott a tűzkiáltó erkélyes torony is. Az épület ekkor nyerte el mai, kétemeletes karzatos formáját, 1800 férőhellyel. A Komoronyik-orgona évtizedeken át szolgált a hajó hossz tengelyének közepén, a szószék-úrasztala–Mózes-szék együttesével szemben elhelyezett, oszlopokon nyugvó orgonakarzaton.

1907 nyarán használhatatlanná vált az orgona, mivel a templom éppen tetőzet nélkül állt és beesett az eső. Elsőként *Korik Sándor* jelentkezett javításra, de a presbitérium az *Ország-* és az *Angster-cégtől* is kért árajánlatot. Mindkét gyár garancia nélkül vállalta volna a javítást, mert „a szű megette a faszervezetet, és az ólomsípok idők folytán átoxidálódtak”, ehelyett új orgonát javasoltak. Az egyháztanács az új orgona megrendelése mellett döntött, és megkezdődött a gyűjtés. Hamarosan két derék nagyasszony, *özv. Cs. Tóth Sándorné Dabis Eszter* és *özv. Debreczeni Imréné Debreczeni Reger Zsuzsánna* jelentkezett, akik a szállítási és a helyszíni felállítási költségek kivételével a teljes orgona árának kifizetését vállalták. A tervek beérkezése után *Szabadfi Elek* helyi orgonista-kántor az Angster-gyár tervét ajánlotta, ám tremoló beépítésével. Az orgonaház küllemének kiválasztását az egyháztanács az adakozókra bízta.

Hamarosan időszerűvé vált a Komoronyik-orgona lebontása. Az Angster-cég csak az ónsípokért fizetett volna, különként egy koronát. A presbitérium inkább *Hoffmann Antal és fia* pankotai céggel kötött szerződést 300 koronás eladási árban. A régi orgonát a cég végül mégsem szállította el, bár a lebontáskor a fél vételárat kifizette. A hangszer a tiszai református gyülekezet vette

meg 180 koronáért, és 1943-ban rendbe hozatta. A II. világháborús károk miatt azonban ma csak az üres orgonaszekrényt őrzi az egyházközség a karzaton.

Az Angster-orgona nagyságát Túrkevéen az orgonakarzat mérete határozta meg. A játszóasztal a mellvédbe került, kissé előrenyúlva a templomtérbe, nagyobb helyet engedve az egymás mögött elhelyezett két manuál-szelládának a templomfalig. A c- és cisz-oldali két pedálláda az orgonaház két belső szélén áll. A 8400 koronába kerülő opus 615-ös Angster-orgona diszpozíciója:

Pedál C–d ¹		I. Főmű C–f ³		II. Redőnymű C–f ³	
Violon	16'	Bourdon	16'	Heg. principal	8'
Subbass	16'	Principal	8'	Aeoline	8'
Octavbass	8'	Gamba	8'	Vox coelestis	8'
Cello	8'	Salicional	8'	Pileata	8'
		Flúte-harmon.	8'	Zergekürt	4'
		Fl. tibia	4'	Tremolo	
		Pr. Octav	4'		
		Mixtur	4x 2 2/3'		

A homlokzati sípokat (Principal 8' regiszterben: Fisz–disz¹ és Oktav 4': C–d⁰, 22 + 15 db) az I. világháborúban rekvirálták. A lábtíprásos szélellátást 1958-ban váltotta fel a tállyai *Kelemen Árpád* által beépített orgonamotor.

A hangszer a XX. század eleji Angster-orgonák szépen megőrzött, a homlokzati sípok kivételével eredeti állapotú, jellegzetes példánya, pneumatikus traktúrával, álló tasnis szelládákkal. A hangszerszerkezetnek ritka megoldásai is akadnak, például a pedálban alkalmazott két kombinált regiszter (Subbass 16' — Octavbass 8' és Violonbass 16' — Cello 8'), a billenő fatalpas működtetésű regisztercrescendo vagy a franciafúvóhoz tartozó két merítő ékfúvót pumpáló himbás taposók. Az orgonaház tetején a kis kupolák a leghosszabb sípokat rejtik.

Az 1900-as évek első évtizede az Angster-gyár legtermékenyebb ideje. Az évente elkészült 30–50, többnyire kisebb templomokba épített, egymanuális orgonát azonos konstrukcióban, azonos technikai megoldásokkal, nagy mesterségbeli tudással állította elő a cég. A különbségek a templomtérnek megfelelő regiszterszámban, az egyes regiszterösszeállításokban, illetve az orgonaházak formájában, méretében jelentkeztek. A túrkevei orgona műszaki átvételére 1908 júniusában került sor. Ez az orgona mintául szolgálhatott egy közeli kálvinista gyülekezetnek, a szentesinek, új orgonája megrendelésénél.

A szentesi gyülekezet évtizedekig halogatta első orgonabeszerzését az 1825-ben felépített nagy templomába, mivel az akkori presbitériuma vallotta, „az emberi hang minden zeneeszköz hangja között a legszebb, legmagasztosabb, leginkább lélekemelő, nem kell ehhez ... mesterkéltséggel zengés.” 1863-ban készült el a szegedi *Kovács János* orgonája a nyugati karzatra. A hangszert a gyülekezet az 1900-as évek elejére már nem akarta tovább javíttatni. Pályázatot írt ki új orgonára, amelyre tizenkét orgonaépítő küldte be ajánlatát. Bár *Soukenik*

János 16 éve tartotta karban orgonájukat teljes megelégedésre, a presbitérium 1908 októberében az Angster-gyár mellett döntött.

A szentesi nagy légtérű, 2500 férőhelyes templom 32 regisztert is megkívánt. A kétmanuálos orgona egyes műveire 1–1 nyelvregiszter is került. A pneumatikus traktúrájú, táskaládás hangszer 18.590 koronába került.

Orgonaháza impozáns méretben a túrkevei szekrényt mintázza, ám a szentesi szószék színét és copf díszítő jegeit visszatükrözve. Az egy sor kombinációval is ellátott opus 660-os mű diszpozíciója:

Pedál C–d ¹		I. Főmű C–f ³		Fl. tibia	8'	Violaprincipal	8'
Contrabass	16'	Principal	16'	Pr. Octav	8'	Gamba	8'
Violon	16'	Principal	8'	Cornett	3-5x 8'	Aeolin	8'
Subbass	16'	Capricorno	8'	Superoctav	2'	Vox coelestis	8'
Harm. Bass	16'	Kettősfuvola	8'	Mixtur	4x 2 $\frac{3}{4}$ '	Dolce	8'
Quintbass	10 $\frac{3}{4}$ '	Bourdon	8'	Trombita	8'	Fl. travers	8'
Flautabass	8'	Fugara	8'			Piccolo	2'
Cello	8'	Salicional	8'	II. Redőnymű C–f ³		Harm. Aether.	3x 2 $\frac{3}{4}$ '
Posaune	16'	Viola	8'	Quintatön	16'	Fagott-Oboe	8'

Az Angster-gyár mind a túrkevei, mind a szentesi játszóasztalon újszerű regiszterbilléket alkalmazott. Billenő lapok színes korongjain jelennek meg a feliratok, piros (a valóságban rózsaszín) színűeken a pedál, fehéréken az I. és zöld színűeken a II. manuál regiszternevei. A szokásos csoportkapcsolók (piano, mezzoforte stb.) mellett a pneumatikus vezérlés mindkét helyen könnyűszerrel lehetővé tette a normálkopulákon kívül a szuper- és szuboktávkopulák beépítését is. Szentesen eredetileg a játszóasztalba épített automatikus pedal-piano készülék váltotta halkabbra a basszus szólamot, de a berendezést később kiszerezték.

A szentesi orgonát az Angster-cég az egyik „legsikerültebbjeként” tartotta számon. A hangszer az I. világháborús síprekvirálást viszonylag szerencsésen vészeltte át, főispánjuk közbenjárására ugyanis az összezúzott ón anyagot újra felhasználhatták, így 1924-ben Pécsen az Angster-gyár újraöntötte az 57 darab ón homlokzati sípot.

Kremán Ferenc főkántor kezdeményezésére 1938-ban két orgonaszakértő, Árokháty Béla református lelkész és Zalánfy Aladár evangélikus orgonaművész néhány alapregisztert magasabb lábszámúra cseréltetett volna az elzászi orgonamozgalom szellemében, ám magas költsége miatt az átépítési terv nem jutott a presbitérium elé. Így eredeti állapotában maradt meg a szentesi orgona egészen a 2000-es évek elejéig, amikor is a megkezdett templomfelújításkor az építőmunkások elvonulása után 54 sípnek a hiánya(!) mutatkozott a sípműben...

Az elmúlt években Paulus Frigyes orgonaépítő mester vezetésével mindkét hangszert restaurálta a Paulus Orgonaépítő Műhely, mindkettőt két ütemben.

A restaurálások számtalan, szokásos munkafázisát maradéktalanul elvégezte a cég, restaurálta a játszóasztalok pneumatikus vezérlését, a traktúrákban szükség szerint pótolta a hiányzó ólomcsöveket, átbőrözte a pneumatikus hangszelepeket és a regisztergépeket, a membránokat cserélte. A szálladák és

a raszterek repedéseit javította, úgyszintén a redőnyszerkezet mechanikájának forgópontjait.

A sípművek restaurálása kapcsán megemlítem, hogy kutatásaim szerint az *Angster József és Fia orgona- és harmóniumgyár* az 1906–10 közti években a fennállása alatt legmagasabb dolgozói létszám (75–110 fő) ellenére nem győzte a nagy számú megrendelést, és az *Engel cégtől* rendelt meg néhány esetben homlokzati és esetenként, a legnagyobb sípok kivételével, belső sípokot is, amint a túrkevei orgonánál is. (Bizonyára az öttingeni Engel sípkészítő műhelytől, melyet Angster Oszkár az öttingeni tanulmányútján ismerhetett meg.) Paulus Frigyes már a felméréskor észrevette az egységes, ám az Angster-orgonakétől eltérő intonálást, amit utólag dokumentált is.

Szentesen az 54 sípot kellett pótolnia a Paulus-műhelynek, Túrkevéen pedig a homlokzati sípokot önből.

További pályázati támogatás hiányában a szélrendszer restaurálása csak Túrkevéen történt meg. A nagy méretű franciafúvó kiszerezéséhez külön állványzatot épített a cég az orgonaház mellé, majd a fúvókat újra bőrizte és kasírozta. Az orgona méretéhez igazodó új motor egészséges hangmegszólalást biztosít a sípoknak. A játszóasztalon a „fúvócsengő” nyomógomb újra megszólaltatja a réz csengőcskét. A helyreállított szélnyomás óta az a^1 hang a szerződésben említett ún. párizsi hangolás szerint 18° C-on 438 Hz-en szól.

Szentesen a 32 regiszternek szelet biztosító 4 méter széles franciafúvó és a négy szivattyú restaurálásához a hangszert majd újra le kell bontani, sajnos.

Mindkét egyházközség istentisztelettel ünnepelte orgonafelújítását. Szentesen 2010. október 31-én, Túrkevéen 2014. október 12-én. Szentesen ígét hirdetett, Túrkevéen az orgonát méltatta *Fekete Károly*, akkor még a Debreceni Református Hittudományi Egyetem rektora, aki mindkét orgonahelyreállítás során a szakértői feladatokat látta el.

Hajdók Judit

(A képmelléklet recto-oldalán felül a túrkevei, alul a szentesi orgona homlokzata, verso-oldalán a játszóasztalok láthatók. Fotó: a szerző.)

Sola Schola — a gyülekezeti éneklés erősítéséért

A Szlovákiai Református Keresztyén Egyház Egyházzenei Osztálya 2014 őszén fontos döntést hozott. A Sola Schola mozgalom elindításával a bibliorák, imaórák, ifikörök vagy kóruspróbák mellett olyan gyülekezeti éneklőcsoportok megszületését kívánja segíteni, akik az istentiszteleten a gyülekezeti éneklés magját képezhetik. A Sola Schola tagjai rendszeres heti időpontban találkoznak, gyakorolják, mélyebben megismerik a jelenlegi és a készülő új református énekeskönyv énekeit, így készülnek szolgálatukra.

A Sola Schola csoport nagy segítséget tud nyújtani a gyülekezet lelkipásztorának és kán-

torának az énekválasztásban, hiszen figyelembe véve a csoport által megtanult énekeket beleépíthetik azokat a próbát követő vasárnapi istentisztelet énekanyagába. A vasárnapi istentiszteleten ezt az új éneket a Sola Schola tagjai már biztosan éneklék, így elősegítik a gyülekezeti éneklést. Kívánatos tehát, hogy a Sola Schola tagjai rendszeresen részt vegyenek a vasárnapi istentiszteleten, segítve a gyülekezet éneklését.

Mély üzenetet hordoz a szóösszetétel. A *scola*: a római katolikus misén liturgikus szolgálatot végző éneklőcsoport református „adaptálása”. A *sola* is latin szó (jelentése: „egyedül”) —